

NEDOVOLJNO POZNATE BRONČANE FIGURE MERKURA IZ ZBIRKE ZEMALJSKOG MUZEJA BOSNE I HERCEGOVINE

Adnan Busuladžić

UDK:904:73.046.1>"652"

Izvorni znanstveni rad

Adnan Busuladžić

Katedra za arheologiju

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Grčki bog Hermes u rimsko je doba bio poznat kao bog Merkur. Na području današnje Bosne i Hercegovine otkriven je stanoviti broj spomenika koji pripadaju ovom kultu. U Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine nalaze se tri brončane figure Merkura koje nisu bile predmetom bilo kakve ozbiljne analize. Riječ je o predmetima koji ne potječu s prostora Bosne i Hercegovine što je ujedno i glavni razlog zašto nisu seriozno obrađeni. Merkur/Hermes bio je božanstvo – glasnik ostalih bogova. Merkur je ujedno štitio i trgovce. Jedan od glavnih determinirajućih ikonografskih elemenata koji naša tri primjerka stavlja u kontekst Merkura jest postojanje prikaza s vrećom novca u rukama. Ovo je prvi put da se ove figure obrađuju i daje im se detaljna analiza u kontekstu društvene, mitološke i vremenske atribucije.

Uvod

U antičkoj zbirci Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine čuvaju se tri brončane figure boga Merkura. Kako je riječ o predmetima koji nisu pronađeni na tlu Bosne i Hercegovine, istraživači nisu bili zainteresirani za njih. Autori koji su se bavili pitanjima kultova¹ u Bosni i Hercegovini u svojim radovima nisu spominjali niti prezentirali ova tri primjerka. Figure su prvi put kratko publicirane u sklopu rada »Predmeti i prikazi erotskog sadržaja iz antičke zbirke Zemaljskog

¹ E. Imamović, *Antički kulni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1977.

muzeja Bosne i Hercegovine»², no ni uz to figure nisu adekvatno obrađene, jer je cilj toga rada bio osvrnuti se na segment koji se veže za to božanstvo,³ a ne dati cjelovitiji osvrt. Ovo je prilika da se figure obrade na detaljniji način, onako kako to i zaslužuju.

O Merkuru

Početke postojanja boga Merkura možemo pratiti već u paralelama s grčkim Hermesom.⁴ Sličnosti su također impozantne i s etrurskim bogom Turmsom.⁵ U sklopu složenih procesa sinkretizma Hermes je poistovječan i s egipatskim Hermesom Trismegistosom. Taj je kult helenizirana varijanta egipatskog boga Mjeseca Thota. Egipatsko božanstvo predstavljalo je »pisara – glasnika bogova«, što je u direktnoj korelaciji s Hermesovim, odnosno Merkurovim nadležnostima u grčkom i rimskom panteonu.⁶

Hermes je bio poznat prvenstveno kao glasnik bogova,⁷ osobni glasnik Zeusa, ali i Hada i Perzefone.⁸ Bio je sin Zeusa⁹ i Atlantove kćeri Maje,¹⁰ najmlađi od dvanaest olimpijskih bogova te zaštitnik lukavstva, sna, pastira, bio je bog prevara, umještosti i dosjetljivosti.¹¹ Zeus ga je zadužio za unapređenje trgovine, sklapanje ugovora i zaštitu putnika.¹² Te je vještine stekao svojim mnogobrojnim lukavstvima. Zazivan je da donese sreću, te je svaka sretna prilika nazivana Hermesov dar. Kao glasnik Hada, sudjelovao je i u priči o Orfejevoj Euridiki.¹³ Bio je poznat i po mnogobrojnim ljubavnicama među boginjama, ali i običnim smrtnicama. Njegove ljubavnice bile su i Perzefona, Afrodita, Brimo, a od žena Akakalida, Hersa i Penelopa. Otac je i boga Pana.¹⁴ Zbog svega toga često su ga prikazivali naga, bez odjeće, istaknutih muških karakteristika, često i u društvu Silena.¹⁵

² A. Busulađić, »Predmeti i prikazi erotskog sadržaja iz antičke zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine«, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, knj. 45, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2016., 127-205.

³ *Ibid.*, 143.

⁴ *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, 1894-1897, 2819-2821.

⁵ K. A. Giunio, »Kult Merkura – boga trgovine u rimskoj provinciji Dalmaciji«, *Histria Antiqua*, vol. 12, Pula 2004., 141.

⁶ I. Uranić, *Stari Egipat: povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Zagreb 2002., 211-213.

⁷ N. Gavrilović, *Kult Herkula i Merkura u Gornjoj Meziji.*, Beograd 2014., 63.

⁸ A. Busulađić, *op. cit.* (2), 143.

⁹ R. Grevs, *Grčki mitovi*. Beograd 2008., 54.

¹⁰ G. Paulys-Wissowa, *Real Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart 1912., 738-791.

¹¹ LIMC 5/1, 1990., 285-387.

¹² R. Grevs, *op. cit.* (9), 62.

¹³ S. Osvalt, *Grčka i rimska mitologija*, Beograd 1980., 381.

¹⁴ D. Srejšević – A. Cermanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Beograd 2004., 473-475.

¹⁵ *Ibid.*, 472.

Figura Merkura (inv. br. 793)
Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine

Figura Merkura (inv. br. 612)
Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine

Rođen je u pećini na planini Kileni, u Arkadiji. Na tom mjestu živjela je i Maja. Čim se rodio, tradicija govori, od kornjačina oklopa, volovske kože, trske i ovčjih crijeva izradio je instrument liru¹⁶ uz koju je zapjevao o ljubavi svojih roditelja.¹⁷ Od svog je polubrata Apolona ukrao stado krava,¹⁸ pa mu je, da bi ga udobrovoljio, poklonio liru. Hermes je pronašao i frulu koju je opet darovao Apolonu. Zbog toga je i Apolon njemu dao vrijedne nagrade – između ostaloga i nadzor nad govedima. Hermes je bio jedan od najomiljenijih bogova među ljudima. Prema osobinama i karakteru bio je sličan čovjeku. I pored toga, malo mu je pažnje posvećeno u javnoj manifestaciji kulta.¹⁹ Najstariji tragovi upućuju na to da je štovan već od druge polovice drugog milenija. Tu tvrdnju upotpunjuje otkriće pločice s njegovim imenom kod mjesta Pila.²⁰ Hermes je bio zadužen za međašno kamenje, iz čega su proistjecala njegova druga zaduženja. Neka od njih donijela su mu naslov zaštitnika pastira, stada i seljaka, te graničnih površina za

¹⁶ N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 63.

¹⁷ D. Srejšević – A. Cermanović, *op. cit.* (14), 473-474.

¹⁸ G. Budžak, *Antologija grčkih mitova*. Beograd 2004., 44-47.

¹⁹ K. A. Giunio, *op. cit.* (5), 141.

²⁰ M. Ventris – J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*. London 1973., 126 i 288.

ispašu, za grobove i putokaze.²¹ Putokazi su ga vrlo brzo doveli u direktnu vezu s putnicima koji su mu se također obraćali. Kao božanstvo koje je bilo i glasnik podzemlja, te samoga Hada i Perzefone, preko kamenih gomila povezivan je i s mrtvima.²² On vodi duše s ovoga na drugi svijet, te je okupljač duša. Pritom olakšava situaciju, oslobađa boli i nudi blaženstvo umrlima.²³ Te su ga okolnosti dovele u izravnu vezu i sa snom, za koji se vjerovalo da ima vrlo blizak odnos sa smrću. Hermes je ljude uspavljivao, ali i budio. U njegovu čast ljudi su postavljali ispred kućnih vrata herme, kao zaštitu od zla. Herme su bile pilastru iznad kojih su izrađivane muške bradate glave. Na pilastrima su oblikovani i falusi. Takva ikonografija ukazuje na više aspekata Hermesa, od zaštite plodnosti, putnika pa do zaštite imovine vlasnika.²⁴ Hermes je bio i pokrovitelj mladosti, atletičara, bog gimnastike, a njegove su kipove postavljali i po obrazovnim ustanovama gdje su se mladići učili borbi, ali i sportu i književnosti.²⁵ Zbog otkrića glazbenog instrumenta, bio je i zaštitnik glazbe.²⁶

U rimskoj tradiciji grčki je Hermes poistovjećen s Merkurom.²⁷ Jedna od karakteristika prikazivanja jest i pojava vreće,²⁸ što je upravo slučaj s našim primjercima. Rimski varijanta uvedena je u Rim preko izravnog kontakta koji su Rimljani imali s gradovima Velike Grčke. Nositelji kulta vrlo često bili su oslobođenici ili osobe oslobođeničkog porijekla. Uloga te kategorije stanovništva bila je iznimno značajna. Oslobođenici su se isticali u različitim privrednim aktivnostima poput trgovine,²⁹ zanatstva i drugih vrsta djelatnosti.³⁰ Kao glasnik smatran je zaštitnikom i gramatičara i retora.³¹ Iz toga je proizišlo i pokroviteljstvo rimskog Merkura. I on je bio bog trgovine, posebno žitom, bog trgovaca i izobilja.³² Samo ime došlo je od riječi *mercier* – *merxi*, što znači trgovati, trgovina i roba.³³ Trgovci su mu se molili za dobru zaradu, a robu za prodaju prskali su lovorovim grančicama umočenima u vodi.³⁴

Kako se kult širio i postajao sve značajniji, rasla je i potreba za izgradnjom hrama. Takvo je zdanje i podignuto 495. godine stare ere,³⁵ u blizini Cirkusa Maximusa. Prema preporuci sibilskih knjiga, priredena mu je i svetkovina *lectisternium* 339. godine stare ere. Godišnjica izgradnje hrama svetkovala se tijekom majskih ida, a nositelji tih bogoštovnih aktivnosti bili su primarno trgovci

²¹ G. Budžak, *op. cit.* (18), 43-44.

²² N. A. Kun, *Legende i mitovi stare Grčke*, Beograd 2004., 55.

²³ N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 79.

²⁴ K. A. Giunio, *op. cit.* (5), 141-142.

²⁵ N. A. Kun, *op. cit.* (22), 54.

²⁶ A. Musić, *Nacrt grčkih i rimskih starina*. Zagreb 1942., 71.

²⁷ *Ibid.* M. Sanader, *Imago provinciarum*. Zagreb 2008., 186.

²⁸ LIMC 6/1, 1992., 500-554, D. Srejović – A. Cermanović, *op. cit.* (14), 262.

²⁹ E. Imamović, *op. cit.* (1), 150.

³⁰ K. A. Giunio, *op. cit.* (5), 142.

³¹ S. Osvald, *op. cit.* (13), 220.

³² B. Combet-Farnoux, *Mercure romain. Le culte public de Mercure et la fonction mercantile à Rome de la république archaïque à l'époque augustéenne*. Paris 1980, 265.

³³ N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 65.

³⁴ S. Osvald, *op. cit.* (13), 219.

³⁵ N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 65.

Figura Merkura (inv. br. 780)
Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine

– *collegium mercatorum*, s članovima koji su se nazivali *Mercularies*. Vremenski okvir proslave u svibnju zasigurno je motiviran i činjenicom da se boginja Maja, Merkurova majka, štuje u tom mjesecu. Naime, u svibnju, za vrijeme svibanjskih kalenda, žrtvovalo se svinje u njezinu čast, a 15. svibnja slavio se i drugi praznik ove boginje,³⁶ katkada zajedno u čast njoj, Fortuni i Minervi. Krajem Republike, postaje božanstvo koje štiti pojedinca, ali i cijelu državu. Postaje genij mora i Cezarov osvjetnik. Zbog toga je smatran i obnoviteljem rimske države. Zato ga se često u provincijama poistovjećivalo s lokalnim božanstvima.³⁷ S vremenom Merkur postaje i božanstvo elokvencije, dara i umijeća u govorništvu, te perso-

³⁶ K. A. Giunio, *op. cit.* (5), 142.

³⁷ D. Srejić – A. Cermanović, *op. cit.* (14), 262.

nifikacija posredništva.³⁸ Poput Hermesa, i Merkur postaje *psihopomp*, onaj koji pomaže bezbolnu selidbu duša na drugi svijet.³⁹

Porijeklo ovoga boga različito se interpretira. Jedni drže da se Merkur može staviti u direktnu korelaciju s procesom *interpretatio romana* u odnosu na grčkog Hermesa.⁴⁰ Drugi prihvaćaju hipotezu da je riječ o autohtonom rimskom božanstvu koje preuzima ikonografiju boga Hermesa, dok treći pojavu i ime Merkura povezuju primarno s etruskim ili feničkim vjerovanjima.⁴¹

Potrebno je naglasiti da je Merkura posebno štovao August koji ga izdvaja upravo zbog njegove uloge u donošenju blagostanja, a takav odnos vladara prema božanstvu potvrđuju i prikazi na Augustovim kovanicama. Duboke religiozne osjećaje prema Merкуру gajili su i Kaligula, Neron, Vespazijan, Trajan, Antonin Pio, Marko Aurelije, Komod, Valerijan, Galijen i drugi.⁴²

Prepoznatljivi atribut Merkura je putnički šešir (*petasos*),⁴³ što je simboliziralo njegovu brigu za putnike i sve one koji putuju. Budući da je bio i bog trgovine, simbol mu je vreća s novcem u rukama (*marsupium*)⁴⁴ i kaducej (*caducifer*). Ponekad se prikazuje i s rogom obilja. U pratnji mu znaju biti i pijetao, kornjača ili ovan. Kao glasnik i realizator božjih zamisli, nosi čudotvorni štapić (*rabdos*), glasnički štap (*kerykeion*) te krilatu obuću (*pedila*).⁴⁵

Kao božanstvo zastupljen je i u rimskoj provinciji Dalmaciji, gdje su otkriveni mnogobrojni njegovi spomenici.⁴⁶ Tako imamo potvrdu o njegovu štovanju na Visu,⁴⁷ u Saloni,⁴⁸ Naroni,⁴⁹ Muću,⁵⁰ Trilju,⁵¹ na Braču,⁵² u Zadru⁵³ i u drugim mjestima.⁵⁴ U unutrašnjosti poznati su spomenici u Donjem Uncu i Gorazdu.⁵⁵

³⁸ N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 65.

³⁹ *Ibid.*, 79.

⁴⁰ M. Sanader, *op. cit.* (27), 186.

⁴¹ N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 64.

⁴² *Ibid.*, 77-78.

⁴³ *Ibid.*, 79.

⁴⁴ A. Busulađić, *op. cit.* (2), 143.

⁴⁵ D. Srejšević – A. Cermanović, *op. cit.* (14), 262, N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 65.

⁴⁶ M. Sanader, *op. cit.* (27), 185-186.

⁴⁷ M. Nikolanci, »Epigraphica graeca nova et vetera in Dalmatia reperta«, *Diadora* 9, Zadar 1980., 222-223.

⁴⁸ F. Bulić, »Ritrovamenti antichi sull'isola Brazza riguardanti il Palazzo di Diocleziano a Spalato. Le lapidicine del Palazzo di Diocleziano«, *Bulletino di archaeologia e storia dalmata* vol. 23, Split 1900., 18-19; J. Medini, *Maloazijske religije u rimskoj provinciji Dalmaciji*. Doktorska disertacija u rukopisu, Zadar 1981., 532-533.

⁴⁹ D. Rendić-Miočević, »Ilirske predstave Silvana na kulturnim slikama s područja Dalmata«, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* n. s. A, 10, Sarajevo 1955., 32-34; J. J. Wilkes, »Arthur Evans in the Balkans 1875-81«, *Bulletin of the Institute of Archaeology*, London 1976., 43.

⁵⁰ F. Bulić, »Il municipio Magnum ed altri luoghi lungo la via Romana da Salona a Burnum«, *Bulletino di archaeologia e storia dalmata* vol. 1, 1878., Split, 142.

⁵¹ B. Gabričević, »Neobjavljeni rimski natpisi iz Dalmacije«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 63/64, Split 1961., 231-248.

⁵² K. A. Giunio, *op. cit.* (5), 143.

⁵³ F. Bulić, »Cenni archaeologico-epigrafici sui distretti di Zadar, Benkovac, Knin, Sebenico«, *Bulletino di archaeologia e storia dalmata* vol. 2, 1879., Split, 18-19.

⁵⁴ E. Imamović, *op. cit.* (1), 150-151.

⁵⁵ *Ibid.*, 390-400.

Slična situacija je i na prostoru provincije Gornje Mezije, gdje je također otkriven značajan broj različitih spomenika koji pripadaju ovom kultu,⁵⁶ posebno brončanih figurama poput naših primjeraka.⁵⁷

Ovako širok dijapazon i različite društvene kategorije štovatelja potvrđuju da je Merkur bio bog blizak obrazovanim Italicima, robovima, oslobođencima, legionarima, trgovcima, zanatlijama, imigrantima i mnogim drugim socijalnim kategorijama.⁵⁸

U antičkoj zbirci Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine čuvaju se tri figure Merkura, te dvije grčke oslikane vaze s prizorima na kojima je prikazan i Hermes.⁵⁹ Analogije ovih brončanih figura postoje u Singidunumu,⁶⁰ te na lokalitetima na području provincije Panonije.⁶¹

Za nalazišta naših primjeraka zasigurno se može atribuirati Albaniju (inv. br. 612), te Nikopolis u Epiru (inv. br. 793), a jedan primjerak nema podatka o mjestu pronalaska (inv. br. 780). Već iz analize poznatih dvaju područja može se potvrditi činjenica da je Merkur bio poznat diljem Rimskoga Carstva. Ujedno, kako se u Rimu i okolici razvijao proces prihvaćanja grčke kulture, tako je, nakon rimskoga osvajanja Grčke, njezino inkorporiranje u sastav velikoga Carstva značilo i romanizaciju grčkih kultova koji su evidentno štovani na grčkom etničkom prostoru.

⁵⁶ N. Gavrilović, *op. cit.* (7), 67-76.

⁵⁷ Grupa autora, *Antička bronza Singidunuma*, Beograd 1997., 27.

⁵⁸ M. Gavrilović, *op. cit.* (7), 81.

⁵⁹ A. Busuladžić, *op. cit.* (2), 143.

⁶⁰ Grupa autor, *op. cit.* (57), 40, sl. 29 i 30.

⁶¹ Lj. Tadin, *Sitna rimska bronzana plastika u jugoistočnom delu provincije Panonije*. Beograd 1979., T. XIII, sl. 21, T. XIV i T. XV.

KATALOG

1. Inv. br. 793

Lokalitet: Nikopolis, Epir.

Opis: Brončana figura nagog Merkura. Nema glave. Oko ramena i na leđima platno.

Dimenzije: Visina 7 cm.

Literatura: A. Busuladžić, »Predmeti i prikazi erotskog sadržaja iz antičke zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine«, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, knj. 45, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2016.

2. Inv. br. 612

Lokalitet: Albanija.

Opis: Brončana figura nagog Merkura. Preko lijeve ruke i ramena platno.

Dimenzije: Visina 4,5 cm.

Literatura: A. Busuladžić, isto kao kat. 1.

3. Inv. br. 780

Lokalitet: Nepoznat.

Opis: Brončana figura Merkura. Merkur nag s platnom preko lijevog ramena i ruke. Na glavi vijenac.

Dimenzije: Visina 10,5 cm.

Literatura: A. Busuladžić, isto kao kat. 1.

INSUFFICIENTLY WELL-KNOWN BRONZE FIGURINES OF MERCURY
FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA

Adnan Busuladžić

The beginnings of the presence of the god Mercury can be followed in parallels with the Greek Hermes. There are also impressive similarities with the Etruscan god Turms. In complex processes of syncretism, Hermes is also identified with the Egyptian Hermes Trismegistus. This cult is a Hellenised version of the Egyptian moon god, Thot. This Egyptian deity was the scribe or herald of the gods, which is a direct correlation with the offices of Mercury in the Greek and Roman pantheon.

Hermes was primarily known as the herald or messenger of the gods. He was the personal herald of Zeus, as well as of Hades and Persephone. He was the son of Zeus and the daughter of Atlantis, Maia. The youngest of the Olympian twelve, he was the protector of craft, sleep, shepherds, the god of sleight of hand, skill and ingenuity. He was charged by Zeus with the promotion of trade, the making of contracts and the protection of travellers. He acquired such characteristics as a result of his many acts of cunning. He was invoked to bring happiness, and any lucky chance was called a gift of Hermes. As herald of Hades he took part in the story of Orpheus and Eurydice. He was known for the many mistresses he had among the goddesses and ordinary mortal women. He was also the father of Pan. For all these reasons he is often shown naked, without any clothing, with prominent masculine characteristics, often in company with Silenus.

He was born in a cave on Mt Cylenne in Arcadia. Maia too lived in this place. As soon as he was born, says tradition, he made an instrument, the lyre, out of tortoiseshell, ox hide, reed and sheep guts, to which he sang of the love of his parents. He stole a herd of cattle from his half-brother Apollo, and to put him in good mood gave him the lyre. He also invented the flute, which again he gave to Apollo. Because of these two gifts, he was given valuable rewards by Apollo. Among other things, Apollo put him in charge of cattle. Hermes was one of the gods that people best liked. For his features and characteristics, he was very similar to them. Apart from this, little attention was devoted to him in any public manifestation of the cult. The oldest traces suggest that he was venerated from the second half of the second millennium. This claim is backed up by the discovery of a plaque with his name at Pylos. Hermes was also charged with responsibility for boundary stones, and other duties of his sprang from this. Some of them were as patron of shepherds, herds and country people, and border areas for grazing, graves and signposts. Signposts quickly correlated him with travellers, who also turned to him. As deity who was also herald of the underworld, of Hades and Persephone, he was via stone piles related with the dead. He guided souls from this to the world beyond, and was the redeemer of souls. He made the situation easier, liberated from pain and offered bliss to the dead. These circumstances

put him in direct contact with sleep, which was believed to have a very close connection with death. He sent people to sleep, but also awakened them. In his honour, people would put *herms* in front of their doors, as protection from evil. Herms were pilasters above which bearded male heads were fashioned. On the pilasters there were also phalluses. This kind of iconography indicates several aspects of Hermes, which were extrapolated from the fertility and traveller themes to the protection of people's property. Hermes was the patron of youth, athletes, the god of gymnastics, and his statues were put up in educational institutions where young men learned combat as well as sport and literature. Because of the discovery of musical instruments, he was also the patron of music.

In the Roman tradition, the Greek Hermes was identified with Mercury. One of the characteristics of his depiction was the appearance of the purse, which is precisely the case with our specimens. The Roman version was introduced into Rome via the direct contact that the Romans had with the cities of Magna Graecia. The cult was often transmitted by freedmen or people with descent from a freedman. The role of this category of the population was very important. Freedmen were prominent in various economic activities such as trade, artisanal occupations and other kinds of activity. As herald, he was considered patron of grammarians and orators. It was from these segments that the patronage of the Roman god Mercury arose. He too was the god of trade, particularly in grain, the god of merchants and foison. The very name derived from the words *mercer* – *merxi*, to trade, trade and goods. Merchants sought from him good profits, and goods to be sold would be sprinkled with water from laurel boughs.

The cult expanded and became increasingly important, the need for the building of temples also developing. Such a building was put up in 496 BCE in the vicinity of Circus Maximus. According to the recommendations of the Sibylline Leaves in 339 BCE a *lectisternium* or ceremony was prepared for him. The anniversary of the construction of the temple was celebrated during the Ides of May. It was primarily traders who took part – the *collegium mercatorum*, and their members, the *mercuraries*. The timeframe of the celebration in May must have been motivated by the fact that the goddess Maia, his mother, was venerated in this month. Pigs were slaughtered in her honour during the Calends of May, and on May 15 another holiday of this goddess was celebrated. In some situations he was honoured together with Fortuna and Minerva. At the end of the Republic he became a deity that protected both individual and the whole of the state. He became the genius of the sea and the avenger of Caesar. For this reason he was considered the reviver of the Roman state. All this led to fairly frequent situations that in the provinces he was identified with the local gods. In time he became the god of eloquence, the gift and art of rhetoric, and the personification of mediation. Like Hermes, Mercury too became a psychopomp, he who assists in painless transitions to the other world.

The actual interpretation of the origins of this god has adherents in various forms. According to one, Mercury can be directly correlated with the process of *interpretatio romana* connected with the Hermes of the Greeks. A second hypothesis says that he was an indigenous Roman god that took over

the iconography of Hermes. A third group links the phenomenon and name of Mercury primarily with Etruscan and Phoenician beliefs.

Here it is important to point out that Mercury was particularly venerated by Augustus, who favoured him particularly for his role in the provision of welfare. This attitude of a ruler to one of the deities is confirmed through scenes on the coins of this emperor. Deep religious feelings for Mercury were also cultivated by Caligula, Nero, Vespasian, Trajan, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Valerian, Gallienus and others.

The recognisable attributes of Mercury were his traveller's hat (*petasos*), which symbolised his care for travellers and all on journeys. Since he was a god of trade, his symbol was also the purse or pouch (*marsupium*) with money in his hand and the caducei (*caducifer*). Sometimes he appears with the horn of plenty. His train might include the cock, tortoise and ram. As herald and implementer of the divine plans he had a miraculous staff (*rabdos*), a herald's staff (*kerykeion*) and winged sandals (*pedila*).

He was one of the deities of the province of Dalmatia, where many of his monuments have been discovered. We have thus evidence of his cult on Vis, in Salona, Naron, Muć, Trilje, Brač, Zadar and other places. Monuments are also known from the interior of the province, Donji Unac and Goražde. The situation in the space of the province of Upper Moesia is similar, for a number of different statues belonging to this cult have been observed, particularly of bronze figurines like our specimens.

This wide range and the different social categories of those who venerated him confirm that Mercury was a god close to educated Italic people, slaves, freedmen, legionaries, trades, artisans, immigrants and many other social categories.

In the Ancient Collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina there are three figurines of Mercury, and two Greek painted vases with scenes in which Hermes is shown. Analogies to these bronze figures exist in Singidunum and localities in the area of the Pannonian province.

For our specimens, a finding site in Albania (inv. No. 612) and in Nikopolis in Epyrus (inv. No. 783) can be adduced with some confidence, while there is no information about where a third was found (inv. No. 780). From the analysis of the two sites known, it can be confirmed that Mercury was known throughout the Roman Empire. Since the process of the acceptance of Greek culture was present in Rome and surroundings, after the conquest of Greece by Rome and its incorporation into the Empire, this marked the Romanisation of the Greek cults, which were clearly venerated in the Greek ethnic space.